

TDKIV jako jedinečný zdroj aktuální oborové terminologie

Josef SCHWARZ
informační konzultant
schwarzjv@seznam.cz

INFORUM 2004: 10. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 25. - 27.5. 2004

Abstrakt. Základ České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV – viz <http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>) v rozsahu cca 2800 záznamů a 4200 termínů vznikl v letech 2001 až 2002 v rámci projektu řešeného Národní knihovnou ČR s grantovou podporou Ministerstva kultury ČR. TDKIV je od té doby ve spolupráci s externími odborníky průběžně doplňována a aktualizována o nové termíny a také o normativní výklady (tj. výklady z českých oborových technických norem). Příspěvek se zaměřuje na prezentaci základních charakteristik TDKIV zejména ve vztahu k využívání databáze odbornou komunitou a zabývá se také některými přesahy k teorii a organizaci terminologické činnosti. – „Informace na dlani 2004“, ISSN 1214-1429.

Úvod

Se zvyšující se dostupností a využíváním elektronických informačních zdrojů a prostředí internetu a měnící se rolí informačního pracovníka i uživatele dochází také k dynamickému rozvoji teoretických, metodologických i technologických poznatků spojených s oborem, který se obvykle označuje jako *knihovní a informační věda*. Objevují se nejen nové pojmy a termíny a mění se význam termínů užívaných, ale dochází i k podstatnějším změnám v celkové pojmové struktuře oboru (viz též Uhlíř, 2003). Situace je o to složitější, že knihovnictví a informační věda je typickým interdisciplinárním oborem a vymezení pojmů, které patří k jádru oboru a které naopak již přináležejí do hraničních oblastí, není vždy jednoznačné (viz též Čabrunová, 2003).

Uvedené důvody předznamenávají zřejmou potřebu zdroje kvalitních a aktuálních oborových terminologických informací, který by byl využitelný při studiu odborné literatury a pedagogické i praktické činnosti, na druhou stranu tvorbu a správu takového zdroje značně komplikují. Jakýkoliv terminologický zdroj (slovník, databáze, norma apod.) reflektuje terminologické a pojmové změny, ke kterým dochází v psané i mluvené odborné komunikaci, vždy s určitým zpožděním a navíc skutečnou pojmovou strukturu oboru dokáže formalizovat pouze do určité míry.

S vědomím všech těchto (a mnoha dalších) problémů byla na začátku roku 2003 odborné veřejnosti předložena *Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy* (TDKIV) jako platforma, která by měla zajišťovat informační, standardizační i harmonizační funkce pro oborovou terminologii. Přestože se jedná pouze o základ pro další intenzivní rozvoj, TDKIV se poměrně rychle stala využívaným zdrojem terminologických informací, jehož jedinečnost a důležitost pro českou odbornou komunitu byla potvrzena i udělením *Ceny Infora 2003*. Na druhou stranu, plnění jedné ze základních funkcí TDKIV, tj. sledování nejnovější oborové terminologie, se začíná podstatněji rozvíjet právě nyní (viz Schwarz, 2003c) a teprve budoucnost ukáže, nakolik se podaří naplnit očekávání vyjádřená mj. i *Cenou Infora*. Cílem příspěvku je proto ukázat potenciál rozvoje a možnosti využití TDKIV s ohledem na jedinečnost tohoto terminologického zdroje.

Základní údaje o TDKIV

(viz též Schwarz, 2003a, 2003b, 2004)

TDKIV je výkladová terminologická databáze, která pokrývá relevantní terminologii z oblasti knihovnictví a informační vědy a hraničních oborů. Protože každý záznam obsahuje i anglický ekvivalent, je možné TDKIV používat i jako databázi překladovou.

TDKIV byla vytvořena v letech 2001-2002 Odborem knihovnictví Národní knihovny ČR v rámci grantového projektu podpořeného Ministerstvem kultury ČR. TDKIV je volně přístupná na adrese <http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>.

Vzhledem k tomu, že TDKIV je průběžně aktualizována, počet záznamů i termínů se mění, po ukončení projektu na začátku roku 2003 obsahovala databáze přes 2800 záznamů a 4200 termínů.

Tematická struktura TDKIV je rozložena přibližně takto:

- základní obory (informační věda, informační vzdělávání a profese, bibliopedagogika): cca 9 % všech záznamů
- knihovnictví (zpracování dokumentů, fondy, knihovny, tištěné dokumenty, služby, bibliografie): cca 44 % všech záznamů
- automatizované zpracování informací (informační technologie, internet, elektronické dokumenty, metadata, ediční činnost, databáze, AIKS): cca 21 % všech záznamů
- hraniční (související) obory (knihověda, knihtisk, nakladatelská činnost, autorské právo): cca 26 % všech záznamů

Další informace o tematické struktuře TDKIV jsou dostupné na informační stránce databáze http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Slovník/index.htm a v článku Schwarz (2003b).

Struktura terminologického záznamu zahrnuje tato pole (jedná se o pole, která se standardně zobrazují uživateli):

Termín

Poznámka

Ekvivalent (tj. synonymum, antonymum, zkratka nebo jiný ekvivalent; součástí tohoto pole může být poznámka uvedená v kulatých závorkách za ekvivalentem)

Termín anglicky

Výklad termínu (součástí pole jsou zdroje výkladu)

Normativní výklad (tj. výklad převzatý z normativního dokumentu; součástí pole jsou zdroje výkladu)

Zdroj výkladu (s odkazy na záznamy citovaných dokumentů)

Zdroj norm. dokumentu (s odkazy na záznamy citovaných dokumentů)

Příbuzný termín

Autor hesla

Lektor hesla

Redaktor hesla

Číslo záznamu

Předpoklady dalšího rozvoje TDKIV

Další rozvoj TDKIV je předurčen některými jedinečnými charakteristikami databáze, které umožňují efektivní správu a využití TDKIV.

Elektronická verze

Primární formou TDKIV je její online přístupná elektronická verze ve formě relační databáze v systému Aleph. Do budoucna sice nejsou vyloučeny jiné formy zpřístupnění (CD-ROM, knižní podoba, popř. jiná forma zpřístupnění obsahu databáze – v současnosti např. začaly v *Knihovnickém zpravodaji Vysočina* vycházet ukázkové záznamy z databáze – viz Bartůňková, 2004a), nicméně databáze zůstane výchozí datovou základnou, aby uživatelé měli vždy možnost pracovat s nejaktuálnější podobou TDKIV.

Volný přístup na internetu

Z hlediska TDKIV samozřejmě, ve srovnání s obdobnými produkty však nikoliv zcela běžnou vlastností je bezplatné zpřístupnění databáze na internetu. Databáze tohoto charakteru, tedy výkladové oborové terminologické databáze, se volně na internetu v podstatě nevyskytují, obvykle jsou dostupné jen databáze překladové (viz např. Wiegandt, 2004). Pokud jsou výkladové zdroje dostupné, jedná se většinou o HTML verze slovníků bez možnosti efektivního vyhledávání a dalších funkcí (viz např. Reitz, 2002; srv. Bartůňková, 2004b).

Možnosti vyhledávání

TDKIV umožňuje vyhledávání a prohlížení obsahu databáze podle různých kritérií (termín, anglický termín, třídnic, zdroj výkladu, popř. free-textové vyhledávání) a další práci s vyhledanými záznamy (export). Kromě samostatného vyhledávání v TDKIV je možné využít paralelní vyhledávání ve třech oborových databázích (volba „Z více databází“):

- TDKIV
- KZK - Databáze zkratk pro knihovnictví a informační obory - <http://sigma.nkp.cz/cze/kzk>
- KSL - Česko-anglický a anglicko-český slovník knihovnických termínů - <http://sigma.nkp.cz/cze/ksl>

Průběžná správa a aktualizace

V rámci projektu TDKIV byl vytvořen základ databáze o přibližném rozsahu 2800 záznamů a 4200 termínů. Na projektovou fázi na začátku r. 2003 plynule navázala průběžná správa databáze, kterou zajišťuje Odbor knihovnictví Národní knihovny ČR za pomoci Redakční rady TDKIV a týmu externích spolupracovníků. V rámci průběžné správy je TDKIV mj. rozšiřována o nové termíny. Aktualizace probíhá pomocí tzv. pracovní databáze TDKIV, která zahrnuje oficiální verzi TDKIV a všechny rozpracované termíny, tj. termíny, které jsou v různých fázích zpracování a nemají definitivní status (nejsou součástí oficiální databáze). Pracovní databáze je veřejně přístupná (viz <http://sigma.nkp.cz/cze/ktdp>), aby byl proces aktualizace zcela transparentní a od počátku otevřený připomínkám všech zájemců.

Normativní výklady

V rámci aktualizace TDKIV probíhá i rozšiřování záznamů o normativní výklady, tedy výklady (definice) z oborových technických norem. Normativní výklady sice mají specifický charakter, protože jejich obsah i rozsah je dán funkcí a určením normy a nemusí odpovídat obecně přijímanému významu termínu, nicméně do TDKIV jsou normativní výklady systematicky doplňovány z platných i neplatných oborových norem. TDKIV se tak postupně stane databází, která bude zpřístupňovat relativně kompletní terminologii používanou v oborových normách. Je však třeba zdůraznit, že pro každý termín zůstanou určující autorské výklady, normativní výklady jsou považovány pouze za doplňkovou informaci, která ovšem z hlediska uživatele může být významnou přidanou hodnotou. Podrobnější informace ke zpracování a možnosti vyhledávání normativních výkladů viz Schwarz (2003c).

Partnerství a spolupráce

Terminologickou činnost si nelze představit bez spolupráce řady institucí i jednotlivců. Tvorba a správa TDKIV je od počátku charakterizována snahou o partnerství, spolupráci a otevřenost vůči všem zájemcům, kteří se chtějí podílet na rozvoji odborné terminologie. Do řešení projektu TDKIV byli zapojeni např. někteří členové Katedry knižničnéj a informačnéj vedy FF UK v Bratislavě, na průběžné správě databáze se podílejí zástupci Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze a Vyšší odborné školy informačních služeb v Praze. Tvorba a aktualizace TDKIV by samozřejmě byla nemyslitelná bez spolupráce desítek externích odborníků, kteří zpracovávají konkrétní terminologické záznamy nebo přispívají dílčími připomínkami. Do budování TDKIV se v současnosti začínají zapojovat formou dílčích studijních projektů i studenti. Komunikace všech zájemců o TDKIV a obecně o oborovou terminologii probíhá prostřednictvím elektronické konference *Terminologie*, prostřednictvím které jsou účastníci informováni o novinkách ze správy TDKIV i aktuálních terminologických otázkách (zájemci se mohou do konference přihlásit zasláním textu „subscribe terminologie“ v těle e-mailu na adresu majordom@zikova.cvut.cz; zprávy se zasílají na adresu terminologie@cvut.cz).

Závěr

TDKIV přes všechny své nedostatky prokázala během poměrně krátkého období svou životnost, důležitost a v řadě rysů i jedinečnost. Pro další rozvoj TDKIV je nezbytné zaměřit se na zpracování aktuální oborové terminologie tak, aby obsah databáze odpovídal zvyšujícím se nárokům odborných uživatelů – knihovníků a informačních pracovníků – a uspokojoval potřeby praktiků, teoretiků, studentů i dalších zájemců. To zcela jistě není skromný cíl a lze jej dosáhnout pouze aktivní spoluprací všech odborníků, kteří se o oborovou terminologii zajímají.

KONTAKT NA SPRÁVCE DATABÁZE

Mgr. Eva Bartůňková
Národní knihovna ČR
Odbor knihovnictví
Klementinum 190
110 01 Praha 1
tel.: 221 663 342
e-mail: Eva.Bartunkova@nkp.cz

Reference

1. BARTŮŇKOVÁ, E. (2004b). ODLIS – Online Dictionary of Library and Information Science. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2004, č. 1 [cit. 2004-04-08]. Dostupný na: http://www.knihzdar.cz/kzv/2004-01/bartunkova_ODLIS.htm
2. BARTŮŇKOVÁ, E. (ed.) (2004a). Akvizice v heslech TDKIV. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2004, č. 1 [cit. 2004-04-08]. Dostupný na: http://www.knihzdar.cz/kzv/2004-01/bur_schw_heslaTDKIV.htm
3. ČABRUNOVÁ, A. (2003). Problémy vymedzenia terminológie informačnéj vedy z hľadiska hraničných vied. *Národní knihovna*, 2003, roč. 14, č. 4, s. 224-229. Dostupné též na :

- <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0304/0304224.html> nebo
<http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0304/0304224.pdf>
4. REITZ, J. M. (2002). ODLIS : Online Dictionary of Library and Information Science [online]. WCSUL, 2002. Dostupný na: <http://www.wcsu.edu/library/odlis.html>
 5. SCHWARZ, J. (2003a). Databáze oborové terminologie zpřístupněna : výsledky projektu Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy. *Ikaros* [online]. 2003, č. 02 [cit. 2003-02-01]. Dostupný na: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200302001>
 6. SCHWARZ, J. (2003b). Vybrané teoretické a metodologické problémy terminografie : poznatky z tvorby České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy. *Národní knihovna*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 21-41. Dostupné též na :
<http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0301/0301021.html> nebo
<http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0301/0301021.pdf>
 7. SCHWARZ, J. (2003c). Novinky ze správy České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy za rok 2003 : TDKIV v roce 1. *Národní knihovna*, 2003, roč. 14, č. 4, s. 250-253. Dostupné též na : <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0304/0304250.html> nebo
<http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0304/0304250.pdf>
 8. SCHWARZ, J. (2004). Praktické možnosti využití TDKIV. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2004, č. 1 [cit. 2004-04-08]. Dostupný na: http://www.knihzdar.cz/kzv/2004-01/schwarz_TDKIV.htm
 9. UHLÍŘ, Z. (2003). Terminologie a pojmy v čase paradigmatických změn. *Národní knihovna*, 2003, roč. 14, č. 4, s. 236-244. Dostupné též na :
<http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0304/0304236.html> nebo
<http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0304/0304236.pdf>
 10. WIEGANDT, B. (ed.) (2004). Bibliotheks-Glossar = Library Glossary [online]. Akt. 4.2.2004. [cit. 2004-04-15]. Dostupný na: <http://www.bibliotheks-glossar.de>